

FORN VANNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2019/3

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen finns på webben i sin helhet från första årgången och publiceras löpande där med ett halvårs fördröjning: fornvannen.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Christina Fredengren, christina.fredengren@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Teknisk redaktör

Kerstin Öström

Grävlingvägen 50

167 56 Bromma

kerstin@vinghasten.se

Prenumeration

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

e-post fornvannen@vitterhetsakademien.se

Bankgiro 535-3552

Årsprenumeration i Sverige (4 häften) 200 kronor, lösnummer 60 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 250:–

Box 5622, SE-114 86 Stockholm, Sweden

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Sweden by AMO-tryck AB, Solna, 2019

DEBATT

Man fornemmer en hensigt – og undrer sig

I sin artikel »Danske kalkmalerier som kilder til forholdet mellem Norden og Byzans i 1100-tallet: en diskussion af seks nylige bidrag«, publiceret i *Fornvännen* og i (*Dansk*) *Historisk Tidsskrift*, præsenterer Ebbe Nyborg senere tids forskning, som på forskellige måder har belyst relationen mellem Norden og det Byzantinske rige i den ældre middelalder (Nyborg 2018a; 2018b). Læsningen overraskede, da Nyborg betjener sig af en særlig form for omgang med kilder, som jeg ikke havde forventet. Han benytter sig af selektiv læsning, han henviser til gamle kilder, men ser bort fra nye; han rejser uberettiget tvivl om formuleringer og han fortier information i en artikel og i en bog, han omtaler.

Nyborg skriver, at kunsthistorikeren Ulla Haastrup og historikeren John H. Lind lægger vægt på, at Margrete Fredkulla gennem søsteren Kristina havde et netværk af familieforbindinger til Rus-riget og »formentlig« også til kejserhofet i Byzans (Nyborg 2019, s. 233; Haastrup & Lind 2016, s. 56, n. 88 og 89). Formentlig? Hvorfor rejser Nyborg tvivl om den nævnte kilde? Har han faglig baggrund for at gøre det? Hvad er formålet?

Nyborg tvivler på, at stifterbilledet af en kvinde i Mariakirken i Vä er Margrete Fredkulla. Han finder kronologien afgørende og henviser til Haastrup & Linds omtale af den pergamentslap, som er fundet i kirkens originale alterbord. På den står der med »nogen usikkerhed« ifølge Nyborg årstallet 1121 (Nyborg 2019, s. 234). Det skal holdes op imod, at syv eksperter fra forskellige fagområder tidligere har ment, at der står 1121 på pergamentet, (Schmid 1965, s. 24–30; Ahlstedt Yrlid 1976, s. 58–67; Haastrup & Egevang 1986, s. 23; Kaspersen 1986, s. 101; Nyberg 2007, s. 353–388; Karlsson 2015, s. 503–505) samt Christian Lovén, der var opponent ved Karlssons disputering i 2015. Hvorfor skriver Nyborg så, at der er usikkerhed? Hvad er formålet med at gøre det?

Ebbe Nyborg føler sig ikke kapabel til at anmelde Roland Scheels disputats (Nyborg 2019, s.

237), hvilket han demonstrerer ved ukritisk omtale af Scheels forsøg på at omdatere såvel kalkmalerierne i Mariakirken i Vä, som kirkens overdragelse til premonstratensermunkene. Nyborg beskæftiger sig for størstedelens vedkommende med den del af Roland Scheels disputats, der omtaler kalkmalerier, hvilket optager 143 sider af disputatsens i alt 1 340 sider. Resten får kun få linier. Kalkmalerierne er kunsthistorisk dateret til 1121–1130. Roland Scheel ønsker at ændre på overdragelsen af kirken til premonstratenserne. Privilegierne for klostret i Vä er udstedt i 1170, hvilket fastholdes af *Diplomatarium Danicum*. Da havde munkene overtaget kirken, hvilket fremgår af Eskils fundationsprivilegium, hvori han henviser sig direkte til ordenen, abbed Gilbert samt brødrene i Vä, og lykønsker dem med de fremskridt, der er gjort (Skyum-Nielsen 1952, s. 6). Kunne Nyborg ikke have undladt at nævne disputatsen, når han ikke føler sig kapabel til at anmelde den, og hvad er formålet med at viderebringe uberettiget tvivl om fagfolks dateringer?

Nyborg citerer Haastrup og Lind for deres udsagn om, at Margrete Fredkullas betydning understreges af, at hun som noget enestående optræder på mønter med sit navn ved siden af kongens (Nyborg 2019, s. 234). Nyborg mener, at det ikke er helt enestående, da Valdemar den Stores dronning Sophia ses på en mønt fra 1157 (Nyborg 2019, s. 234). Men en mønt fra 1157 kan naturligvis ikke bruges som argument for, at en dronning på en mønt ikke var noget enestående 45 år tidligere.

Nyborg mener, at stifterbilledet af kong Niels måske savner krone (Nyborg 2019, s. 235). Besynderligt, da kronen er nævnt i flere af de artikler, Nyborg anmelder. Kronen er nævnt af Haastrup og Lind (Haastrup & Lind 2013, s. 388; Haastrup 2015, s.10, 18). I artiklen vises tegning af kronen med kugler (Haastrup 2015, s.11). Nyborg forbigår dette i sin omtale af Haastrup og Linds artikler. Hvorfor? Kronen er tidligere nævnt af Græbe og Rudling (Græbe 1970, s. 80; Rudling 2006, s. 13).

Nyborg skriver om dendrokronologiske dateringer og splintved af træprøver fra kirkerne i Gundsømagle og Sønder Jernløse, men nævner ikke, at de eksperter, der udfører dendrokronologiske dateringer, korrigerer for manglende år-ringe i splintveddet, når de beregner, hvornår et træ er fældet. Hvad er formålet?

Nyborg henviser til Poul Nørlunds bog fra 1944 flere gange, men der er sket meget på forskningens område i de forgangne 74 år, hvilket dog synes at have undgået Nyborgs opmærksomhed. Han nævner blot John Linds artikel »De russiske Ægteskaber« fra 1992, der omhandler skandinavernes datidige kontakter mod øst (Lind 1992). Nyborg omtaler desuden Hastrup og Linds artikel »Royal Family Connections« fra antologien *From Goths to Varangians* (Bjerg, Lind & Sindbæk 2013), men overser eksistensen af Linds artikel »Darkness in the East?« i samme antologi, som blev et resultat af Varægernetværkets arbejde. Artiklen gør op med den traditionelle tolkning af noget byzantinsk som resultatet af inspiration fra Italien, og spredning derfra til Skandinavien. En tolkning, der også ses i en tekst af Søren Kaspersen (Kaspersen 1992, s. 97) som Nyborg er medudgiver af. Han kritiserer, at Hastrup og Lind ikke behandler dens indhold indgående; artiklen er dog medtaget i flere af de anmeldte artiklers litteraturlister, og Nyborgs kritik klinger hult, når han selv forbigår John Linds artikel »Darkness in the East?«. I den påpeger Lind med henvisning til flere kilder, at hvis man mener østlig, byzantinsk indflydelse i Skandinavien er kommet direkte hertil, har det traditionelt været sådan, at det skal kunne bevises, før det accepteres, mens det samme ikke gælder for en rute via Vesteuropa (Lind 2013, s. 344). Lind mener, at når byzantinske kejsere kunne stille med hære med flere tusinde varæger i en kamp, der i 1045 havde Konstantin IX Monomachos som deltager, må tusindevis af skandinaver gennem århundreder have rejst til Byzans (Lind 2013, s. 354). Dertil kan føjes, at Roland Scheels disputats og kildeangivelse i rigt mål bærer vidnesbyrd om datidens kontakter mellem Skandinavien og Byzans. Ja, som der står i *From Goths to Varangians*: »Fra Gotland til Krim er der stort set lige så langt som fra Konstantinopel til Sardinien«, og da vi kender til kontakterne, kan den

byzantinske inspiration også været kommet ad den vej.

Når første byggefase af Mariakirken i Vä og kalkmaleriernes datering tages i betragtning og sammenholdes med de indicier, der fremgår af Ulla Hastrup og John H. Linds artikler samt af bidrag fra Thomas Rydén, Christian Lovén, m.fl., er det svært at sætte andre end Margrete Fredkulla øverst på listen over kandidater til stifterbilledet. Mere end halvdelen af Ebbe Nyborgs anmeldelse bruges på omtale af kalkmalerier og kirker samt fiffige bemærkninger, mens man ikke bliver meget klogere på forholdet mellem Skandinavien og Byzans. Roland Scheels forsøg på omdateringer af kirken i Vä holder ikke, men det bør ikke hindre en ordentlig anmeldelse af hans disputats.

Referencer

- Banning, K. (ed.), 1976–1982. *A catalogue of wall-paintings in the churches of medieval Denmark 1100–1600: Scania, Halland, Blekinge*. Copenhagen.
- Eskildsen, J., 2018. *Mariakirken i Vä: En kildekritisk gennemgang af nyere litteratur*. https://www.academia.edu/38345536/Eskildsen_Va_13.8.18.pdf
- Græbe, H., 1971. *Kyrkorna i Vä: Gälds härad, Skåne. Sveriges kyrkor*, band III:1. Stockholm.
- Hastrup, U. & Egevang, R. (red.), 1986. *Danmarks kalkmalerier. Romansk tid: 1080–1175*. København.
- Hastrup, U., 2015. Stifterbilleder og deres ikonografi i danske 1100-tals fresker. Kong Niels og Dronning Margrete Fredkulla malet i Vä Kirke (1121–22) og elleve andre kirker med stifterfigurer. *Iconographisk post* nr 4. Åbo.
- Hastrup, U. & Lind, J. H., 2016. Dronning Margrete Fredkulla: Politisk magthaver og mæcen for byzantinsk kunst i danske kirker i 1100-tallets begyndelse. Hermanson, L. & Auður Magnúsdóttir (red.). *Medeltidens genus: Kvinnors och mäns roller inom kultur, rätt och samhälle: Norden och Europa ca. 300–1500*. Göteborg.
- Karlsson, M., 2015. *Konstruktionen av det heliga: Altarna i det medeltida Lunds stift*. Lund.
- Kaspersen, S., 2003. The Vä Master and his Workshop: some Danish murals and their European background. Kaspersen, S., Nyborg, E. & Jensen, H. R. (red.). *Romanesque Art in Scandinavia*. Copenhagen.
- Lind, J. H., 1992. De russiske ægteskaber: Dynasti- og alliancepolitik i 1130'ernes danske borgerkrig. (*Dansk Historisk Tidsskrift*, bind 16, hæfte 1.
- 2013. Darkness in the East? Scandinavian scholars on the question of Eastern influence in Scandinavia during the Viking Age and Early Middle

- Ages. Bjerg L., Lind, J. H. & Sindbæk, S. (eds.). *From Goths to Varangians: Communication and cultural exchange between the Baltic and the Black Sea*. Aarhus.
- Nyberg, T., 2007. Kong Niels: Skitse til en biografi. (*Dansk*) *Historisk Tidsskrift*, bind 107, hæfte 2.
- Nyborg, E., 2018a. Danske kalkmalerier som kilder til forholdet mellem Norden og Byzans i 1100-tallet: En diskussion af seks nylige bidrag. *Fornvännen* 2018:4.
- 2018b. Danske kalkmalerier som kilder til forholdet mellem Norden og Byzans i 1100-tallet: En diskussion af seks nylige bidrag. (*Dansk*) *Historisk Tidsskrift*, bind 118, hæfte 1.
- Nørlund, P. & Lind, E., 1944. *Danmarks romanske kalkmalerier*. København.
- Rudling, K., 2006. *Bilden av den kvinnliga stiftaren. En jämförande studie mellan 1100- och 1400-talets kvinnliga stiftarbilder på skånska kalkmålningar*. Kandidatuppsats i konsthistoria, Lunds universitet, Institutionen för konst- och musikvetenskap. Lund.
- Rydbeck, M., 1965. En relikdosa från Vä kyrka. *Ale: Historisk tidskrift för Skåneland*, 1965/2.
- Scheel, R., 2015. *Skandinavien und Byzanz: Bedingungen und Konsequenzen mittelalterlicher Kulturbeziehungen*, Teil 1–2. Göttingen.
- 2016. Hvorfor Byzans? – en kulturrelation og kalkmalerierne i Østdanmark. Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M. & Wienberg, J (red.). *Mellan slott och slagg: Vänbok till Anders Ödman*. Lund.
- Skyum-Nielsen, N., 1952. De ældste privilegier for klostret i Væ: Et nyfund. *Scandia*, vol. 21, nr 1.
- Ahlstedt Yrlied, I., 1976. *Och i hopp om det eviga livet: Studier i Skånes romantiska muralmaleri*. Lund.

Jan Eskildsen
Nygade 21, Sandvig
DK-3770 Allinge
jeskildsen@gain.dk